

Erő Z. (2025): Budapest építésze a 21. század első évtizedeiben. CITY.HU Várostudományi Szemle. 5(1), 103–138.

Budapest építésze a 21. század első évtizedeiben

Erő Zoltán¹

Absztrakt

A tanulmány Budapest építészetének és városfejlődésének átalakulását vizsgálja a rendszerváltástól napjainkig. A szerző, a város jelenlegi főépítésze, történeti és szakmai nézőpontból elemzi a rendszerváltást követő új gazdasági és jogi környezet hatását az építési folyamatokra. A dokumentum részletesen tárgyalja az urbanisztikai léptékű beavatkozásokat, mint a soha meg nem valósult Expo'96 világkiállítás előkészítése, illetve olyan nagy volumenű rehabilitációs projektek, mint a Középső-Ferencváros megújítása vagy a Corvin-Szigony projekt. Fontos hangsúlyt kap a barnamezős területek újrahasznosítása is, mint például a Graphisoft Park, a Millenáris vagy a Váci úti irodafolyosó kialakulása. A tanulmány értékeli az új lakóparkok, irodaházak, bevásárlóközpontok és középületek építészeti minőségét, valamint a sportlétesítmények fejlődését. Külön fejezet szól a közterületek megújításáról, zöldfelületi fejlesztésekről, és a klímaváltozásra adott építészeti válaszokról. A szerző szerint bár a minőségi építészet nem mindig érvényesült, számos példa mutatja a szakmai előrelépést. A cikk kritikus, de kiegyensúlyozott hangnemben reflektál az elmúlt 35 év eredményeire és kiemeli, a még elemzésre váró fejlesztéseket. A tanulmány nem lezárt értékelés, hanem felhívás a további vizsgálatokra, különösen az el nem készült vagy vitatott beruházások esetében.

Kulcsszavak: Budapest, urbanisztika, városfejlesztés, építészet, épülettípusok, építészeti stílusok

Abstract

This study explores the transformation of Budapest's architecture and urban development from the post-socialist transition of 1990 up to the present. Authored by the city's current Chief Architect, it evaluates how political, legal, and economic shifts reshaped the built environment and planning processes. Major urban interventions are discussed,

¹ YBL-díjas építész, címzetes egyetemi docens, Budapest főépítésze, ero.zoltan@palatiumstudio.hu

including the planning of the unfulfilled Expo'96, as well as large-scale rehabilitation initiatives like the renewal of Middle Ferencváros and the Corvin-Szigony project. The reuse of former industrial (brownfield) zones, such as Graphisoft Park, Millenáris, and the Váci Road office corridor, illustrates a move toward new urban typologies. The text also analyzes the evolution of residential parks, commercial centers, and office buildings, alongside key public institutions and sports infrastructure. The renewal of public spaces and green areas receives special attention, particularly regarding environmentally conscious design and climate resilience. While not all developments reached high architectural standards, the study identifies significant improvements in quality and process. The author adopts a critical yet balanced tone, reflecting on 35 years of changes while pointing to unbuilt or controversial projects in need of further review. Rather than offering a definitive judgment, the study serves as a professional reflection and a call for continued dialogue on Budapest's architectural identity in the 21st century.

Keywords: Budapest, urbanism, urban development, architecture, building types, architectural style

Bevezető

Budapest közelmúltbéli fejlődésének értékelésekor elkerülhetetlen, hogy a vizsgálat kezdő időpontját 1990-re, a rendszerváltás pillanatára tegyük. A politikai és a gazdasági struktúrák alapvető megváltozása gyökeresen új környezetet hozott létre az építés, a város-építés számára is. Az önkormányzati rendszer kialakulása, a gazdasági szereplők rendszerének átalakulása, az építés és az ingatlanfejlesztés új szereplőinek megjelenése, óhatatlanul átalakította az építészeti alkotómunka környezetét is.

Budapest régi szerelmeseként, aktuálisan Budapest főépítészeként, elemzésemben összegezni próbálom a változások nyomán létrehozott új építési és építészeti eredményeket. Ennek során abból a távolságtartó megközelítésből indulok ki, hogy az építési tevékenységnek csak egy szűken vett csúcsteljesítménye nevezhető építészeti alkotásnak, és még szűkebb a kvalitásos építészeti alkotások köre. Tekintettel azonban arra, hogy ma még hiányzik a rálátásunk a közelmúltra, ezért értékelésünk alapja bizonytalan, indokolt lehet a tágabb folyamatokat is bemutatni.

Urbanisztikai lépések

Budapest urbanisztikai léptékű beavatkozásai a rendszerváltást követően lényegesen kisebb eszköztárral rendelkeztek, mint a létező szocializmus alatt. Nem lehetett tovább

alkalmazni a mégoly nehézkesen működő tervgazdálkodás, a központosított tervezés, a magas szintről irányított projektvezetés eszközeit és mindennek az eljárásrendjét. Ne feledjük, a korábbi nagyléptékű beavatkozások – mint pl. a lakótelepek vagy a közlekedési beruházások – esetén, már az 1970-es évek elejére többé-kevésbé sikerült együtt mozgatni a projektek tervezését, lebonyolítását, az ingatlanszerzéstől a gerincművek kiépítésén át a közlekedési beruházásokig. Sikerült a nagyberuházások során a különböző közlekedési ágazatok szereplőit összehangolni, a nagy infrastruktúra építkezésekkel egyidőben a környező lakóházak sortatarozására sort keríteni, a lakótelepeken szociális és szolgáltató infrastruktúrát kialakítani (*1. kép*). Mindezt az integrált alkotást az egypártrendszer, a tervgazdaság, a költségvetés és az állami vállalatok szervezeti struktúrája létre tudta hozni, ami elismerésünket válthatja ki – annak tudatában is, hogy a tartalmi és műszaki minőségi megújulást, az innovációt ez a környezet csak kevésbé segítette.

1. kép

A Marx tér (Nyugati tér) átépítése, 1979

A képen látható a M3 metró építése, melyhez szorosan kapcsolódik az aluljárók, a közúti felüljáró és a felszín tágabb környezetrendezése és közműveinek áthelyezése, az ehhez szükséges épületbontás. A munkákkal egyidőben sor került a Nyugati pályaudvar csarnokának teljes átépítésére, gyalogos aluljáró kialakítására, a Skála-Metró áruház és irodaház megépítésére, a csatlakozó utak lakóházainak sortatarozására.

Fotó: Fortepan, UVATERV 1979.

A rendszerváltás ezeket a strukturákat, azaz a városfejlesztés és az ingatlanfejlesztés jól-rosszul működő hátterét teljes mértékben felszámolta. Azon túl, hogy a fent említett intézményi hálózat megszűnt, fundamentális elemként jelentek meg a választott testületekkel működő független önkormányzatok – Budapesten kétszintű rendszerben –, megváltozott az építési jog háttere, a városfejlesztés és a városrendezés jogi eszköztára, a finanszírozás rendszere. Eltűntek vagy privatizációra kerültek a szocialista vállalatok, ingatlanaik vagy állami kézben maradtak, vagy megkezdték kalandos útjukat különféle magántulajdonosok és bankok között. Megszűnt a szervezett lakásépítés, megindult a korábbi állami tulajdonú lakások tömeges elidegenítése. Csak lassan jött létre az a szak tudás, az az együttműködési rendszer, ami az új, „kapitalista” feltételek mellett a gyakorlatban működőképesé és eredményessé válhatott. Mindez természetesen a térség országaiban, a volt szocialista országokban hasonló feladatot jelentett, de az egyes országok eltérő utakat jártak be.

Mindennek megfelelően a rendszerváltás utáni fejlesztések során, érthető módon kevésbé integrált együttműködés eredményeképpen csak kevésbé integrált megoldások jöhettek létre. Nem véletlen tehát, hogy ebből a korszakból Budapesten is kevesebb nagyszabású, urbanisztikai léptékű beavatkozással találkozhatunk.

A Világkiállítás urbanisztikai koncepciója és eredményei

Az 1990-es évek legfontosabb urbanisztikai lépése a Bécs–Budapest Világkiállítás (később EXPO'96) előkészítése volt. Bár a Világkiállítás nem valósult meg, az akkori urbanisztikai gondolatok hosszú távon meghatározzák a város szerkezetét, működését. Voltaképpen a Petőfi-hídtől délre eső terület ma látható világát, ez a fejlesztési gondolat alapozta meg.

Az 1995-re tervezett, Bécs és Budapest közös rendezésében megvalósuló Világkiállítás gondolatát 1987 szeptemberében rögzítették államközi megállapodásban, így a rendszerváltás minden változása érintette az elképzelést. A meghatározó koncepció kidolgozására, urbanisztikai elemeinek meghatározására, az ún. infrastruktúra alaprogram meghatározására 1990 őszén² került sor. Az akkori gondolatok az EXPO szerepét nem csupán a közvetlen környezet, hanem a tágabb régió fejlesztésében is látták. A koncepció lényege, hogy a rendezvényt a látgmányosi Dunaparton, a Petőfi-híd és az összekötő vasút közötti területen valósítják meg, azonban a fejlesztést közvetlen módon kiterjeszti a szemben lévő pesti oldalra, az akkori Dunapart teherpályaudvar területére is. Mi több,

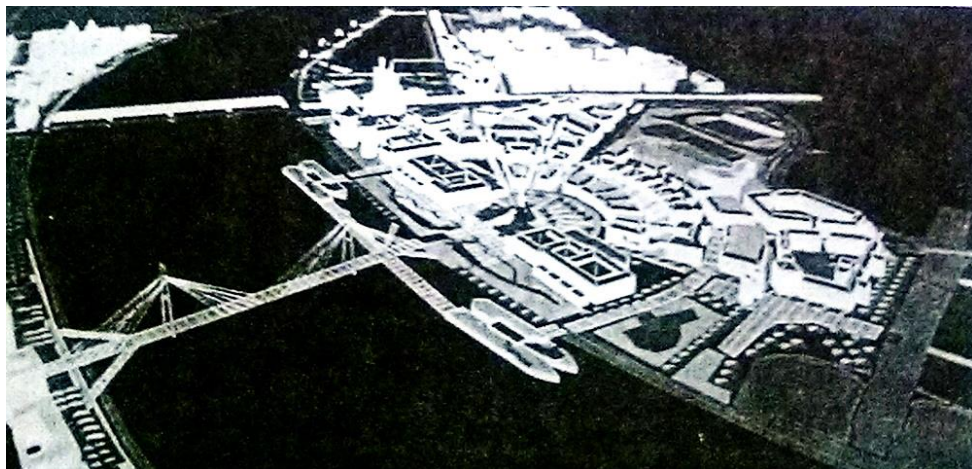
² Az EXPO projektirodát 1990 és 1992 között Baráth Etele vezette. Az 1994-es kormányváltást követően Magyarország elállt az EXPO megrendezésétől.

ez utóbbi fejlesztési terület piaci alapú fejlesztésének bevételei segítik a rendezvény finanszírozását. Az átfogó koncepció tehát a két vízparti barnamezős terület felértékelését, urbanizálását célozta meg, és a program része volt a mai Rákóczi-híd és a Hungária körút kiépítése mellett a Haller utca vonalában, egy gyalogos híd építése is.

A kiállítóterület mesterterve, pályázat alapján született meg, a részletes rendezési terv 1992-re készült el.³ A hosszú érlelődési folyamat dacára a terv igen sok kritikát kapott, és kap ma is. A kiállítási területnek szánt félkörös struktúra, melynek origójába egy gyalogos hídnak kellett volna kerülnie, a hosszú távú hasznosítás során rendkívül előnytelennek mutatkozott (2. kép). Nem csupán a kialakuló szabálytalan alakú építési helyek, de az orientációs nehézségek, a városi szövettel kialakuló kapcsolatok hiánya miatt sem nevezhetjük sikeresnek ezt a koncepciót. A térbeli szerkezet megőrzése mellett a terület (utó)hasznosítása Infopark néven zajlott, az ELTE és a BME épületei mellett számos irodaház valósult meg. Az eredeti koncepciónak megfelelően, minőségi építészeti gondolatok alapján készült el a Magyar Szentek Temploma és a Tüskecsarnok – azonban az épületek többségéről, különösen a dunaparti egyetemi épületekről kihagyott lehetőségként beszélhetünk.

2. kép

Az EXPO'96 budai területe

A terület, amely idővel az egyetemi városrésznek és az Infoparknak adott helyet. A téralakítás félkörös koncepciója idővel hátrányosnak mutatkozott.

Fotó: Újbuda újság 1992.

³ A látgymányosi helyszín kiválasztását előkészítő helykijelölő pályázatra 1989-ben, az urbanisztikai pályázatra 1990-ben került sor.

A pesti oldal, a Millenniumi városrész kialakítása egyszerűbb feladatként jelent meg, azonban a terület déli teresedése, a Gregersen körönd környezete, e helyen módosításra szoruló megoldást hozott. A Nemzeti Színház épülete sajátos környezeti elemeivel, a magyar középületek történetének megfejthetetlen stíluskavalkádját hozta magával, amit a Művészetek Palotájának meghatározó léptéke és egyértelmű építészeti nyelve sem tud teljes mértékben ellensúlyozni. Hasonlóan a budai oldal dunaparti városképéhez, a pesti oldal is kevés karakteres épületet mutat, talán leginkább óvatossá lehet nevezni. Sajnos az egyik leghátrányosabb elem, a zárt pályás HÉV vonal kiváltására nem került sor – sőt aktuálisan remény sem látszik erre –, ami pedig elérhetetlenné teszi a Dunapartot és szinte használhatatlanná teszi a parti sétányt.

Városrehabilitációs gyakorlatok

A rendszerváltás során nem csak a városépítés nagy projektjei vesztettek talajt, hanem a városrehabilitáció addig kidolgozott megoldásai is ellehetetlenültek. A szocialista lakásgazdálkodás, a lakóházak egységes állami tulajdona, elvileg praktikus lehetőségeket kínált volna a történeti városrészek átfogó megújítására, mégis, az ún. tömbrehabilitáció egy-egy mintaprojekten túl, nem vált kiterjedt rendszerre. Pedig a zárt udvaros struktúra lényegi átalakítására, a legrosszabb állapotú lakásállomány bontására és új házak építésére, csak egy ilyen tudatos és szervezett megközelítéssel kerülhetett volna sor. Ehelyett az 1990-es évek elején megkezdődött a privatizáció, a lakásállomány nagy része fragmentált módon magántulajdonba került. A tulajdonviszonyok elaprózódása, a bentlakó tulajdonosok jelenléte, az adott pillanatnak megfelelő műszaki és jogi állapotban konzerválta a történeti városmag szövetét. Kivételként említhető a IX. kerület, amely a Középső Ferencváros területén a korábban sokrétűen előkészített privatizációs folyamatot folytatni tudta⁴. Itt nem került sor privatizációra, a tömbök helyreállítása, a házak szelekciója az eredeti szemlélettel zajlott tovább. A folyamat közel három évtized alatt húzódott végig a Tompa utcától a Haller útig, ezalatt frissülve, korrigálva az eljárásokat, frissítve az eszköztárat. Valóban elmondható, hogy a terület a kisléptékű beavatkozások sorától kapott új, korszerűbb struktúrát. A végeredmény egy történeti városhoz hasonlóan mozaikos megjelenésű, épületállománya heterogén. Funkcióban, korban, stílusban, kialakításban eltérő épületek sorolódnak egymás mellé, a közterületek karaktere is változatos, a tömbbelsőik nagyobb, összefüggő udvarai tájépítészeti szempontból is értelmes együttesekké alakultak (3. kép). A területen keverednek az önkormányzati tulajdonú bérházak és az újonnan épült társasházak. Ez a megoldás emberi léptékű, szociálisan összetett, reflektív városi környezetet adott, ami a mai napig mintaszerűnek tekinthető.

⁴ A munkák a Tűzoltó és a Liliom utca körzetben indultak meg, Locsmándi Gábor, Gyüre Zsolt, 1987-től

3. kép

A Középső Ferencvárosban lehetőség adódott a Tüzoltó utca mellett egy teljes tömb felszámolására, helyén a Kerekerdő park kialakítására

Fotó: PALATIUM 2010.

A XIII. kerületben Angyalföldön a korábban kialakult hálós városszerkezet vegyes funkciójú, sokszor alacsony beépítési sűrűségű tömbökből állt, ami egyszerűen kínálta a fokozatos átépítés lehetőségét, ezért ezen a környéken spontán átalakulás formájában újjult meg a városrész. Ugyancsak az alacsony beépítési sűrűség, a rossz állagú épületek és a foghíjak jelenléte kínálta a fejlesztési területet a VIII. kerületben a Corvin-Szigony projekt⁵ számára. A fejlesztési területen új közterület jött létre, az épületállomány teljes mértékben lecserélődött (4. kép). A kritikus vélemények szerint ez így nem nevezhető városrehabilitációnak, azonban a Nagykorúttal szomszédos terület megújulása a város egésze szempontjából kétségtelenül kedvező. Ez a fejlesztés szorosan kapcsolódott a távolabb eső Magdolna negyed területén található, önkormányzati lakásállomány megújításához. A folyamat újszerűsége az Önkormányzat és a magánfejlesztő sokrétű együttműködésében található meg. A kerületben zajló további építési és közösségfejlesztési munkáknak köszönhetően, a városrész korábbi negatív megítélése sokat javult.

⁵ RÉV8 és FUTUREAL 2000–2020.

4. kép

A Corvin-Szigony projekt

A Középső Józsefváros területének radikális szerkezetváltásával jött létre.

Fotó: PALATIUM 2010.

A városrehabilitáció pólusait az 1997-es Fővárosi Városrehabilitációs Program jelölte ki az ún. akcióterületek révén, amelyek célja a források és a beavatkozások koncentrálása volt. Egy későbbi időszakban 2013-tól a rehabilitációs program más tartalommal, a TÉR-KÖZ közterületfejlesztési projektek formájában újraindult. Mivel ezeknek a programoknak a forrásait a lakásprivatizáció bevételei biztosították, de a lakások értékesítésének befejezésével ez a forrás érthető módon elapadt, a programok lezárultak.

A reciklált város: a barnamezős területek használata

A barnamezős területek újrahasznosítása, funkcióváltása az elmúlt évtizedekben kisebb-nagyobb mértékben folyamatosan zajlott, ami lényegi urbanisztikai léptékű eredményekkel járt, bár elmondható, hogy a városszerkezet érdemi javítása érdekében, nagyságrendileg több megvalósult projektre lett volna szükség. A folyamatot elősegítette, hogy a rendszerváltás idejére a budapesti ipar több ágazata piacát veszítve ellehetetlenült vagy

a korábbi technológiákkal nem tudott tovább működni. A felszámolt telephelyek iroda-együttesek számára adták át a helyüket – a városkép változásával illusztrálva a terciér szektor térnyerését a főváros gazdaságában. A 90-es évek végétől ismert a folyamat mindenekelőtt a magas presztízsű, jó közlekedéssel és közművel ellátott területeken indult meg.

Az EXPO'96 dunaparti területeiről korábban már esett szó, ezek feltétlenül a jó adottságú helyszínek közé tartoznak.

A budai oldal zászlóshajói a MOM Park és a Millenáris Park voltak (5. kép). Míg az előbbi helyen a kiskereskedelmi funkciók mellett jelentős irodai területek és lakóházak is épültek, az utóbbi esetében a kulturális és közparki funkciók adják a használat gerincét, a kiskereskedelmi funkciókat a szomszédos bevásárlóközpontok és a piac képviseli. A további barnamezős területek hasznosítása a későbbiekben indult meg és még közel sem fejeződött be. Jelenleg zajlik az óbudai és a lágymányosi területek funkcióváltása: az ipari területeket jellemzően lakóparkok, kisebb mértékben irodai funkciók váltják fel. Ez utóbbiak közül kiemelkedik a Graphisoft Park, amely egyfajta tematikus parkként a legszínvonalasabb építészeti műhelyek számára adott tervezési feladatot.

5. kép

A Ganz Villamossági Művek szerelőcsarnokainak bontása,
a karakteres történeti épületek megőrzésével

A Gyártelep helyén kialakított közpark és a kulturális létesítmények egyedülálló programot valósítottak meg.

Fotó: PALATIUM 2000.

A pesti oldalon a Váci út mentén tapasztalt átalakulás és funkcióváltás méltán nevezhető városi léptékűnek. A folyamat egyik fontos mozgatórugója az M3 metróvonal építése és ezzel párhuzamosan a Váci úti gyárak leépülése volt: a kiváló közösségi közlekedés előnyei felerősítették ezt a folyamatot. Az elmúlt évtizedek fejlődése során, sikeresebb és kevésbé sikeres, építészetiileg jelentősebb vagy érdektelenebb megoldásokat mutató együttesek jöttek létre. Az átalakulás része volt az 1990-es évek végén a Westend bevásárlóközpont-szálloda-irodaház komplexum megjelenése is. Idővel a Nyugati tértől Újpestig a teljes zóna átalakult, sőt több helyen sor került a korábbi, az 1970-es évekből származó épületek bontására és újak építésére (pl. a Dózsa György útnál a Vízművek és a Volga szálló esetében). A folyamat nem ért véget, hamarosan további irodaegyüttesek jelennek meg a Göncz Árpád városrész közelében éppúgy, mint a Rákospatak térségében.

Az infrastruktúra és a közterületek

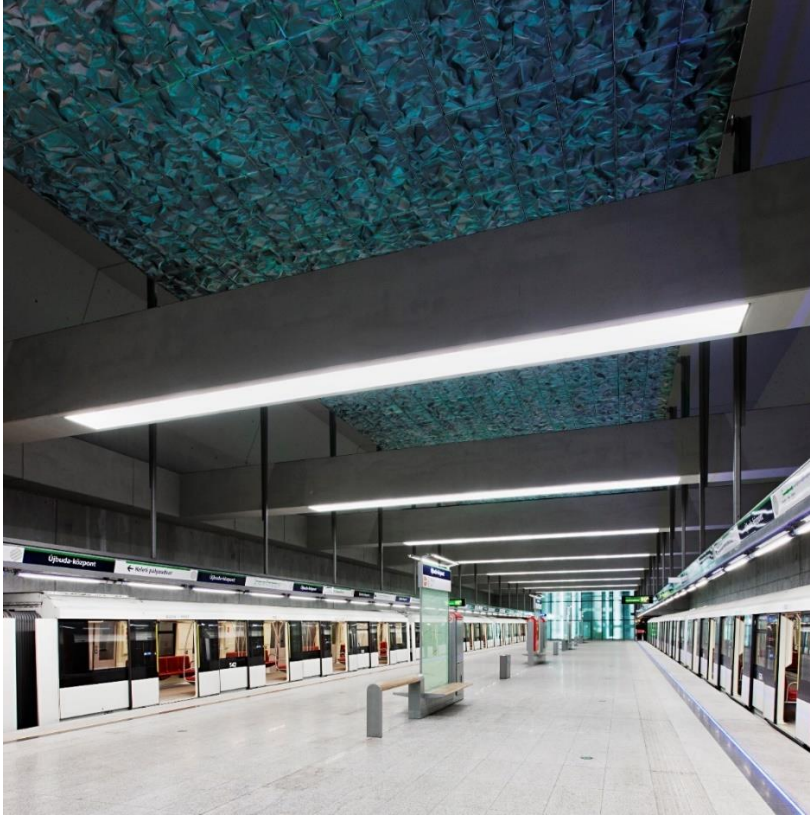
Nem mindig nyilvánvaló, de a városi infrastruktúra elemek építése és a közterületek fejlesztése az elmúlt évtizedekben a városépítészeti szcéna fontos eredményeit tudja felmutatni Budapesten. Urbanisztikai léptékben is meghatározó az M4 metró építése és a Budapest Szíve program közterületeinek sora. Jelentősnek tekinthető továbbá az M2 és az M3 metróvonalak rekonstrukciója, majd a budai fonódó villamoshálózat létrehozása.

Az M4 metró állomásainak építészeti kialakítása⁶ azért érdemel külön figyelmet, mert a korábbi vonalakhoz képest újként megjelenő mélyépítési technológia az állomási terek kialakításához is új eszköztárat adott. A tervezők ennek birtokában nagyterű, sok helyen természetes fénnel bevilágított csarnokokat tudtak kialakítani, amelyek egy sajátosan őszinte anyaghasználaton alapuló építészeti nyelven szólalnak meg (6. kép). Nem túlzás azt mondani, hogy ezek az alkotások a nemzetközi példákkal összevetve is az élenjárók között találhatók.

⁶ FÖMTERV-UVATERV-PALATIUM konzorcium, 2004–2014.

6. kép

A M4 metró Újbuda központ állomása

A többi állomáshoz hasonlóan az építési technológiának köszönhetően nagy térrel, kortárs építészeti eszközökkel készülhetett.

Fotó: PALATIUM, Bujnovszky T. 2014.

A metróépítéshez kapcsolódó felszínrendezési munkák – köztük a Bartók Béla út előrehozott felújítása⁷, az új minőségű felszíni terek – pl. Kálvin tér, Rákóczi tér, Móricz Zsigmond körtér – megjelenése ismételten bizonyította, hogy a környezeti minőség javítása a tágabb területek számára is megújulást hozhat.

⁷ FŐMTERV Zrt. 2002.

Ugyanezt bizonyítja a Budapest Szíve program, amely a Belvárost megújított közterek és kibővített gyalogterületek hálózatával szötte át⁸. A fejlesztés elemei közül külön figyelmet érdemel a Károly körút, ahol a korábbi közútfelület csökkentésével jelentős méretű zöldfelület születhetett, de hasonló módon gyökeresen átalakult a Március 15-e tér környéke is (7. kép). A Budapest Főutcája programelem a Kecskeméti u. – Károlyi u. – Petőfi Sándor u. – Október 6. utca egybekapcsolódó vonalának minőségi megújításával hozott létre új gyalogos tengelyt. Fontos eredmény, hogy e programok kapcsán megszűnt a Belváros átmenő forgalma, amit a Ferenciek terén 1976-ban megépített ún. Y-aluljáró felszámolása mutat a legjobban.

7. kép

A Károly körút

A közterület racionális átrendezésével arculatot váltott, zöld területté alakult.

Forrás: VÁROS-TEAMPANNON 2008.

A gyalogos hálózat lényegi bővülése, minőségi átalakulása, a tájépítészeti alkotómunka kibontakozása önmagában is fontos eredménynek tekinthető – emellett azonban a kisebb elemek összességének városfejlesztési hatása is kiemelten fontos: ma voltaképpen ez maga a városrehabilitáció.

⁸ VÁROS-TEAMPANNON-KÖZLEKEDÉS konzorcium 2006–2014.

A közterületi programok sajátos feladata a zöldfelületi hálózat folyamatos megújítása. Fontos eredmény volt a Margitsziget átfogó minőségi rekonstrukciója. Az elmúlt években a zöldfelületek, közparkok és közterek fejlesztésének fontos vezérelve lett a klímakihívásnak megfelelő eszközök alkalmazása: biodiverz zöldfelületek alkalmazása, a kék–zöld infrastruktúra kialakítása, a városi fák megfelelő életterét biztosító megoldások bevezetése (8. kép). Az új szemléletű parkterületek kialakításának kiváló mintapéldája a Pünkösdfürdő park.⁹

8. kép

A Pünkösdfürdő park

Hangsúlyosan új szemlélettel készült – kevesebb műszaki elem beépítésével, gazdagabb zöld eszköztárral biodiverz, élménygazdag városi park született.

Fotó: BKM-FŐKERT 2022.

⁹ BKM-FŐKERT 2022.

Építészeti műfajok

A rendszerváltás nem csupán a politikában és a gazdaságban hozott gyökeres fordulatot, hanem ezeken az alapokon új építészeti műfajok bontakoztak ki – miközben mások pedig elsorvadtak. Nem születtek a továbbiakban olyan épületek, amelyek a szocialista berendezkedés termékei voltak – bérlakásos lakótelepek, munkásszállók, művelődési otthonok stb. – míg lassan kialakultak az ún. lakóparkok, a kereskedelmi irodaházak, a bevásárlóközpontok (plázák és hipermarketek). Váratlan fejleményként a 2010-es évektől újonnan előkerült a történeti örökség megőrzésének kérdése, a műemlékvédelem és a replikaépítészet sajátos együttélése.

Az ún. lakóparkok

Miután az államilag vagy a tanácsok útján szervezett lakásépítés nagy gesztusai eltűntek, a magánszereplők fokozatosan dolgozták ki a lakásépítés új formáját, a lakóterületek új típusát. A családi házas – sokszor zöldmezős – parcellázások mellett néhány kísérlet zajlott csoportházás lakóparkok létrehozására, ezek azonban nem terjedtek el nagyobb mértékben. A „lakópark” elnevezés ehelyett az ingatlanfejlesztő szakma terminus technicusává vált, ami azonban sajnálatos módon többet ígér, mint amit az így elnevezett ingatlanpiaci termékek valójában nyújtani tudnak. Ezek a fejlesztések az építési helyszínnek maximális kihasználása érdekében, rendkívül sűrű beépítéssel valósulnak meg – „park” jellegük általában nincs. Idővel azt kellett látni, hogy a többszáz lakásos „lakóparkok” az arra alkalmas telkeken, telektömbökön a korábbi „lakótelepek” kicsontozott változatát hozták létre. Közösségi fejlesztések híján építési programjuk csak a piaci értelemben hasznosítható területek optimalizálása révén alakult ki. Építészeti arculatukat meghatározza, hogy egy fejlesztő egységes megoldásaival születnek meg az együttesek – s bár ez egyfajta rendezettséget biztosít, keskeny út adódik a monotónia és a falanszter jelleg elkerülésére.

A várostervezők és a fejlesztők többféle beépítési formával kísérleteztek. A keretes beépítés, mint az Újlipótváros hagyományos és számos értéket felmutató beépítési formája a XIII. kerületben több helyen megjelenik, azonban az eredeti beépítés szűkebb udvarokkal, magasabb épületszárnyakkal nem adja ugyanazt a lakásélményt, és nem adja ugyanazt a városi utcai élményt sem, mint az eredeti minta.

Új beépítési forma jelent meg a Kopaszi gát (Dunapark projekt) beépítési mestertervének köszönhetően, a podesztszintre állított magasabb és alacsonyabb épülettömegek képletére épülő „kétornyú” ház (9. kép). Ezeket az épületeket a fejlesztő több irodával tervezteti, így a felhasznált anyagok, építészeti megoldások eltérőek, ami változatosságot biztosít.

9. kép

„Kétornyú ház”

A Kopaszi-gát szomszédságában kiépülő Dunapart projekt keretében új épülettípus is született, a „kétornyú ház”. Ez a tömegformáknak és átlátásoknak, az eltérő terveknek és részletmegoldásoknak köszönhetően már az első beépítési ütemtől kezdve változatos környezetet hozott létre.

Fotó: LUKÁCS ÉS VIKÁR, Hlinka Zs. 2020.

A fejlesztők racionalizáló megközelítése kikristályosította a leghatékonyabb beépítést és épületformát, amit jelen pillanatban láthatóan a földszinti garázsok fölé épített pontszerű toronyházak sora biztosít (10. kép). Az alapképlethez illeszkedik még a teremgarázs parkosított teteje és a tágas, körbefutó erkélyek sora. Ez a beépítés – amely a környező városszövettől függetlenül a főváros bármely fejlesztési területén felbukkanhat – megfelelően biztosítja az ingatlan kihasználása mellett az épülettömegek benapozási követelményeknek megfelelő pozicionálását is. Erőteljes törekvés érzékelhető a 65 m-es épületmagasság elérésére, ami ugyancsak egyfajta fejlesztési racionalitáson alapul (11. kép). A megoldás a körüljárható, szoborszerű épületekkel Le Corbusier Ville Radieux koncepcióját juttathatja eszünkbe. Látni kell ugyanakkor, hogy ez a beépítési forma nehezen adja meg a városi utcakép formálásának lehetőségét, és ugyanakkor teljesértékű – talajkapcsolatos zöldfelülettel rendelkező – parkot sem hoz létre a lakóegyüttes területén.

10. kép

Magasházas beépítés Újpesten, korábbi ipari környezetben

A homlokzat kétszintenkénti tagolását szolgáló kontrasztos anyaghasználat a tervezőiroda védjegyként többfelé is megjelenik.

Fotó: HAJNAL ÉS TÁRSA, Juhász N. 2020.

11. kép

A Hajógyári Öböl partán 2024-ben megindult Marina City fejlesztése

A többnyire magas presztízsű lakóépületekből tervezett beépítés hangsúlyos látvány elemként fog megjelenni a part hosszában. A monotonitás elkerülése érdekében az épületsor kompozíciója 65 m magas hangsúlyokat kaphat, az épületek pontszerű toronyházak.

Fotó: VTFO, Mogyorósi K. 2025.

Bár a bemutatott megoldások igényes építészeti megoldásokkal készültek, sajnálatos módon az átlagos épületek nem érik el ezt a színvonalat. Jól érezhető, hogy a nemzetközi urbanisztikai gyakorlat eközben sok kérdésben más eredményekre jutott: kiterjedten alkalmazza az alacsony, nagy sűrűségű beépítéseket, keresi a monotóniát elkerülő építészeti alapvetéseket, keresi az autóhasználat csökkentéséhez vezető új eszközöket, keresi a társadalmi diverzitást biztosító fejlesztési utakat.

A bevásárlóközpontok – plázák, hipermarketek, piacok

A rendszerváltást követő évek a kiskereskedelem teljes átalakulását hozták magukkal. Átalakultak a vásárlási szokások, a korábbi szocialista kereskedelmi vállalatokat merőben új, lényegesen professzionálisabb kereskedelmi és logisztikai láncok váltották fel.

Az új kereskedelmi műfajok megjelenése a létező formákat meghaladta, tönkretette, ellenben új építészeti formákat hozott létre. Tönkrementek a korábbi áruházak és bolt-hálózatok, mivel alkalmatlannak bizonyultak arra, hogy kövessék az új kihívásokat. Megszűnésüket követően helyükre a vendéglátó ipar települt be, az átalakulás sokszor földindulásszerű folyamatokban ment végbe. Szimbolikus példája ennek a Liszt Ferenc tér átalakulása az 1990-es évek végén, amikor a korábbi autóalkatrész üzletek helyére kávéházak, éttermek sora telepedett be.

Új épülettípusként jelentek meg a hipermarketek és a bevásárlóközpontok. Az előbbieket elsősorban területhasználati szerepük miatt tekinthetjük urbanisztikai értelemben meghatározónak, hiszen az egyes egységek 10–30 ezer m² alapterületűek is lehetnek. Két-három ilyen méretű hipermarket – pl. élelmiszer-, barkács- és bútorbolt vagy sportbolt – együttes letelepítésére általában a külső városi területeken és az agglomerációs települések területén kerülhetett sor. Ez elsődlegesen a megközelítés kérdéseit vetette fel, és bár vannak helyszínek, amelyek közösségi közlekedéssel is elérhetők, ezek az egységek többnyire kikényszerítik a gépkocsihasználatot, a nagy férőhelyszámú parkolók kialakítását. Ezekre a helyekre rengeteg látogató jut el, aki rengeteg pénzt és rengeteg időt tölt el egy szabályosan, funkcionálisan szakszerűen tervezett térsorban – aminek azonban többnyire nincs építészeti, városépítészeti, helyteremtési gondolata. Kivételes kísérletnek tekinthető a Savoya Park együttese Albertfalván, amely kisebb városközpontként kíván megjelenni, közvetlen közösségi közlekedéssel, átgondolt közterület alakítással.

A bevásárlóközpontok (plázák) nem voltak teljesen előzmény nélküliek. Óbudán a Flórián üzletközpont, az Örs vezér téren a Sugár üzletközpont már az 1980-as évek elejétől a később elterjedő típust képviselte: az épület belső közös területeire fordultak az önálló üzletek. Ennek a formának a rohamos elterjedése a Váci úti Duna Pláza¹⁰ megjelenésével kezdődött meg 1996-ban, mely prototípusként a továbbiakban számos bevásárlóközpont kialakítását befolyásolta (12. kép). A koncepció csúcsterméke a Westend pláza¹¹, amely szállodát és irodaházat is magába foglal. Barnamezős gondolata kiváló, multifunkcionalitása kiváló, működése kiváló. Architektúrája nem forradalmi, de gondolatteli.

¹⁰ XIII., Váci út 178., 1996, Soproni Szabó Attila

¹¹ VI., Váci út 1–3., 1999, Finta József, Fekete Antal

12. kép

A Duna pláza

A Duna pláza úttörő példája a barnamezős terület hasznosításának és az új bevásárlóközpont (pláza) kiskereskedelmi koncepciónak.

Fotó: VTFO, Mogyorósi K. 2025.

Fiatalabb testvére az Allée¹² központ, egy más vendégkörre hangolva még magasabb igényszinten alakítja ki azt az urbánus környezetet, amelyet a plázák éppen kiszorítottak az utcákról (13. kép). Ez a kritika évtizedek elmúltával is rendszeresen megfogalmazódik a bevásárlóközpontok ellen, pedig a városközpontokhoz közel, a közösségi közlekedésre telepített létesítmények előnyei közé tartozik, hogy a városi élet részévé válhatnak, nem igénylik feltétlenül a gépkocsihasználatot. A plázahálózat bővülésével kialakult egy, a kereskedelmi vonzerőt bármilyen eszközzel megvalósító építészeti és dekorációs nyelv. Sikeresen vagy nem sikeresen?

¹² XI., Október 23. u. 8–10., 2009, Finta József

Felmerül a kérdés, hogy a Duna Pláza, a Pólus Center, a Mammutok milyen építészetet képviselnek? (14. kép). Ezt nagyobb rálátással kell megítélnünk. Ha tudomásul is vesszük, hogy a kiskereskedelem marketing eszköztára jelentős engedményeket tesz a közízlés kiszolgálására, a nagyközönség elcsábítására, bizonyos megoldásokról mégis elmondhatjuk, hogy kereskedelmi csillogásukkal átlépik az építészet határait.

13. kép

Az Allée bevásárlóközpont

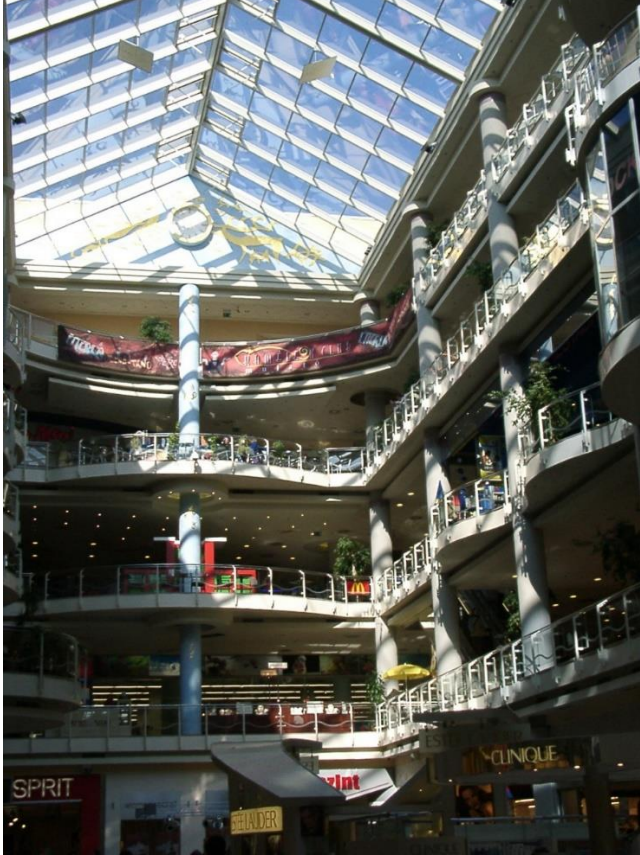

Az Allée bevásárlóközpont a korábbi tapasztalatok felhasználásával szerencsésen fejlesztette tovább a Westend képletét. A tömbben a kereskedelmi létesítményen túl irodaterületek és két karakteres lakóház is épült. A szomszédos Fehérvári úti piaccal és a környező egészségügyi létesítményekkel együtt, a kerület egyfajta központjaként működik.

Fotó: LUKÁCS-VIKÁR, Bujnovszky T. 2014.

14. kép

A Mammut bevásárlóközpont

A Mammut bevásárlóközpontok építői a marketing szempontok kedvéért engedményeket tettek az építészeti kialakítás kárára.

Fotó: PALATIUM 2003.

Külön figyelmet érdemelnek a piacok, amelyek a kiskereskedelem átalakulása mellett is népszerűek maradtak, fenntartották magukat. Az 1990-es években sor került a történeti vásárcsarnokok többségének felújítására, a későbbiekben pedig az újabb létesítmények nagyrekonstrukciójára¹³. A megújuló csarnokok, piacok szerencsés módon egyedi karaktert adnak a különböző helyszíneknek, különféle kereskedelmi és szolgáltató

¹³ Ld. Központi vásárcsarnok, Hold utcai, Klauzál téri, Batthyány téri csarnokok, majd a Fény utcai, Fehérvári úti, Lehel téri, Budafoki, Kispesti, Újpesti piacok.

egységekkel. Építészeti formanyelvük a historikus vagy romantizáló elemek alkalmazásától a letisztult minimalista modern stíluselemek használatáig terjed. Egyedi helyet foglal el ebben a sorban a Lehel téri piac, amely – az építész szavaival élve – a „buhera építészet” létrehozásával voltaképp a budapesti posztmodern (dekonstruktivista?) építészet egyik legérdekesebb, legérettebb alkotása¹⁴. Üzenete jóval túlmutat a stíluskeresésen, a profi építész és a laikus építőpolgár közös alkotómunkáját modellezi (15. kép).

15. kép

A Lehel téri csarnok

A „buhera építészet”, a „radikális eklektika” markáns képviselője – mondanivalója túlmutat az építészeti formai kérdésein.

Fotó: VTFO, Mogyorósi K. 2025.

¹⁴ XIII., Lehel tér, 2002, Rajk László

A központi helyek: kiemelt középületek, szakrális helyek, a felsőoktatás intézményei

A rendszerváltás kapcsán átformálódott a „középület” szó jelentése: nyilvánvalóvá vált, hogy az irodaház, a bevásárlóközpont, a szálloda nem középület – a korábbi szóhasználatot meg kell változtatni. A középület a közösség épülete – legyen az a közösség a nemzet, a város, a sportklub, az egyházi közösség.

A nagy nemzeti jelentőségű középületek között vitájával és megvalósulásának történetével megkerülhetetlen a Nemzeti Színház¹⁵ és a Művészetek Palotájának története: több pályázat és a megkezdett Deák téri építkezés dacára a Színház jelen helyén és jelen formában ill. tartalommal jött létre – amit nem tehetünk fel a hazai építészet arany lapjaira. Túl azon, hogy posztmodern formakincse beazonosíthatatlan historizáló elemek alkalmazásán túl nem hoz létre egységes alkotást, hogy környezetalakítása megfejthetetlen utalásokkal operál (félrebillent hajó a vízmedencében, örökéő láng, zikkurat) a legnagyobb kritikát a színházi térkonceptió konzervativizmusa, a „kukucska-színpad” alkalmazása válthatja ki. Elhalasztott lehetőség egy igazán korszerű, progresszív nemzeti színházi tér létrehozására. A nemzet hiányérzetét némiképp enyhíti a Művészetek Palotája, amely nagyvonalú, építészeti és tartalmi értelemben előremutató, innovatív megoldásokkal jött létre és jól szolgálja az épületben elhelyezett kulturális intézményeket¹⁶. A Bartók Béla Nemzeti Hangversenyterem és a Fesztiválszínház mellett a legtragikusabb hazai kortárs képzőművészeti központ, a Ludwig Múzeum is nemzeti intézménynek tekinthető (16. kép).

¹⁵ IX., Bajor Gizi park 1., Siklós Mária, 2002

¹⁶ Nemzeti Filharmonikus Zenekar, Énekkar és Kottatár és a Nemzeti Táncszínház.

16. kép

A Nemzeti Színház és a Művészetek Palotája

A Nemzeti Színház és a Művészetek Palotája különös, feloldhatatlan ellentmondásban vannak egymással.

Fotó: PALATIUM 2010.

A nagy kulturális intézmények fejlesztési koncepciók ezen túlmenően is ellentmondásosak. Miközben a Liget program keretében kimagasló minőségűnek mondható a Szépművészeti Múzeum rekonstrukciója és az Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központ¹⁷ minden igényt kielégítő épületegyüttese, már ellentmondásosabb a Néprajzi Múzeum¹⁸ új épületének elhelyezése és kialakítása. A legnagyobb gondot azonban a Magyar Nemzeti Galéria átköltöztetésén alapuló koncepció mellett a máshol félbehagyott múzeum építési programok (Iparművészeti és Közlekedési Múzeum) okozzák, miközben hosszú évek vitáit követően sem egyértelmű a budavári Palota-együttes átalakításának indoka, célja és módja.

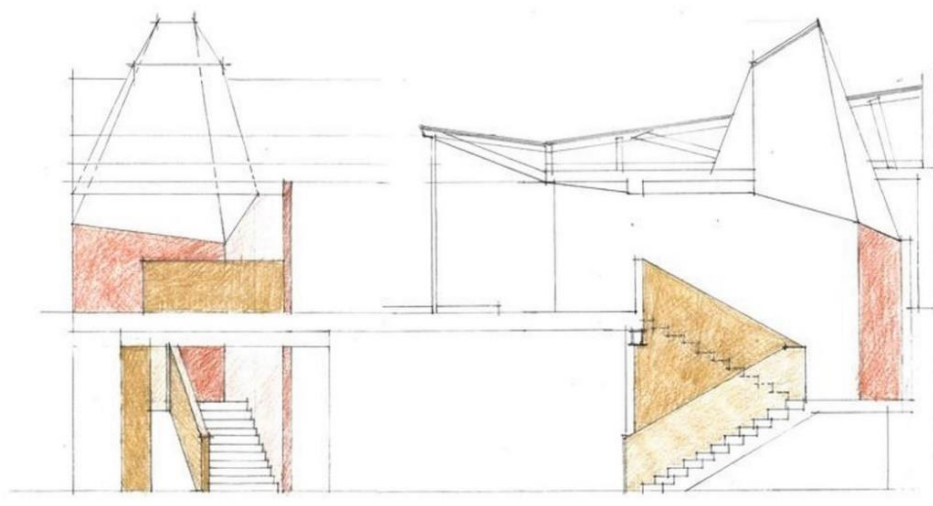
¹⁷ XIII., Szabolcs u. 33-35., 2020, Vasáros Zsolt

¹⁸ XIV., Dózsa György út, 2022, Ferencz Marcel

Remek építészeti példákat találunk viszont az önkormányzatok kulturális intézményei között. A XIII. kerületi önkormányzat élen jár a gyermekintézményeinek¹⁹ és kulturális intézményeinek²⁰ megújításában, de más kerületi önkormányzatok is létrehozták kisebb-nagyobb kulturális központjukat. A VIII. kerületi önkormányzat a már említett Magdolna negyed városrehabilitációs program keretében egy korábbi ipari épületből kialakította a Kesztyűgyár néven működő²¹ roma kulturális központot (17. kép).

17. kép

A Kesztyűgyár roma kulturális központ

A Kesztyűgyár roma kulturális központ egy ipari épület mértéktartó eszközökkel történő átalakításával készült a városrehabilitációs munka keretében.

Forrás: Építészfórum, Alföldi Gy.

Számba kell venni a szakrális építészet eredményeit: a jobbat és a rosszabbat is. Nem minden egyházi fejlesztést lehet pozitívan értékelni – pl. a Gazdagréti templom – de figyelemre méltó az az együttes, amely a Lágymányoson alakult ki a Magyar Szentek

¹⁹ XIII., Mesés kert óvoda, Vizafogó óvoda, Gyöngyszem óvoda, 2016–2024, Nagy Csaba

²⁰ XIII., RAM, Láng Művelődési Központ, József Attila Művelődési Központ

²¹ VIII., Mátyás tér 15., 2008, Alföldi György, Sárkány Csilla, Kolossa József

templomának²² környezetében, Tiszteletteljes a Bosnyák téri templom tornyának kiegészítése vagy a hegyvidéki református²³ és evangélikus²⁴ közösségek épületegyüttese (18. kép).

18. kép

A Svábhegyi Református Egyházközség temploma

Archaikus építészeti formákkal, de kortárs kompozícióval, kifogástalan minőségben épült meg.

Fotó: Építészfórum, Francsics L. 2015.

²² XI., Magyar Tudósok körútja 1., Török Ferenc és Balázs Mihály, 1996

²³ XII., Kékgolyó u. 17., 2001, Benczúr László

²⁴ XII., Felhő u. 9., 2014, Szécsi Zoltán, Ónodi Szabó Lajos

Külön meg kell említenünk a felsőoktatási épületeket, hiszen ezek között több magas színvonalú alkotást találhatunk. Érdekes felfigyelni arra, hogy a Semmelweis Orvostudományi Egyetem több nagyszerű alkotást is létrehozott az elmúlt évtizedekben, Ezek az épületek a hagyományos klinikai területeken, Józsefvárosban és Ferencvárosban kaptak helyet, ennek megfelelően a városmegújulás folyamatának is részeseivé váltak. Ebből a szempontból különösen érdekes a Tűzoltó utcai SOTE oktatási épület²⁵ vagy a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szigony utcai kutatóbázisának tudatos elhelyezése²⁶ a rossz állapotú lakóterületeken (19. kép). Megközelítésmódjában és téralakításában is egyedülálló alkotás a Central European University törzsepülete²⁷ – sajnálatos, hogy az együttes csak töredékesen valósult meg. Az épületegyüttes olyan gondolatgazdag építészeti alkotófolyamat eredménye, amelynek tanulságait az oktatási terekről, a történeti városszövet tiszteletéről, a műemlékvédelemről szóló építészeti tankönyvekben lehet tanítani (20. kép). Hasonlóan kiváló minőséget, a megbízóval való progresszív gondolkodást mondhat magáénak a Piaristák tömbjének helyreállítása, a piarista gimnázium és a Sapientia Hittudományi Egyetem számára. Az 1917-ből származó neobarokk épületet a kortárs elemek szabadították ki rosszkedvű álmából²⁸. A felsőoktatás világának változását, a működés módjának átalakítását tudja szemléltetni a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem nagyléptékű bővítése, mely azonban éppen a fentiekben említett mértéktartással, óvatos megközelítéssel, otthonos környezet kialakításával maradt adós²⁹.

²⁵ IX., Tűzoltó u. 34-37., 2008, Noll Tamás

²⁶ VIII., Szigony u., 2004, Balázs Mihály

²⁷ V., Nádor u. 15., 2016, Sheila O'Donnell, John Tuomey

²⁸ V., Piarista köz, 2011, Golda János

²⁹ XII., Zugligeti út 9., 2019, Gunther Zsolt, Csillag Katalin

19. kép

A Tűzoltó utcai foghíjas tömb területére telepített SOTE oktatási épület

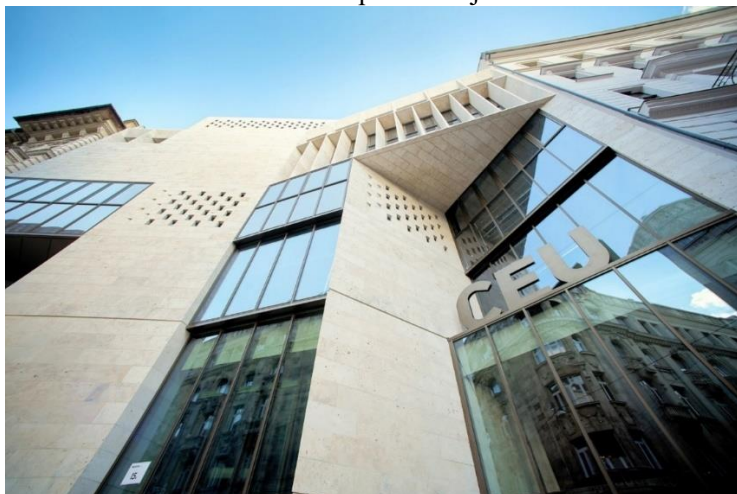

Az épület friss szellemiséggel tölti meg a leromlott állapotú környéket, ezzel segítve a város-rehabilitációs folyamatot.

Fotó: PALATIUM 2010.

20. kép

A CEU épülettömbje

A CEU épülettömbjének átalakítása során a lipótvárosi tömb egyes épületeinek és tereinek integrálására írt tervezőiroda kapta a megbízást – sajnálatos módon a teljes tömb rekonstrukciójára nem került sor.

Fotó: Építészfórum, Végel D. 2016.

Irodaházak a piacra és székhely számára

Az irodapiac igényeire adott építészeti válaszok meglepő módon a rendszerváltást követő időszakban változatosabb megközelítést, gazdagabb és összetettebb megoldásokat mutattak, idővel azonban az irodapiaci termékek program és minőség tekintetében letisztultak, optimalizálódtak, így viszonylag hasonló karaktert mutatnak. Úgy tűnhet, a kísérletező megközelítés, a szabad felfedezőutak a korai próbálkozások idején hozták a legjobb eredményeket. Máig példamutató együttes az Alkotáspoint irodatömb³⁰, amely az emelkedő főútvonal felé nyitott legyezőként a „noplace” környezetbe hozott emblemikus – mégis a maga módján diszkrét – jelet, kapumotívumot. A remek megoldás időtálló, környezetének folyamatos átalakulása dacára is megőrizte tartását (21. kép).

21. kép

Alkotás Point irodaház

Az Alkotás Point irodaház együttes a tágabb környezetét is meghatározó módon foglalja el helyét a Bel-Buda határán, annak kapujaként.

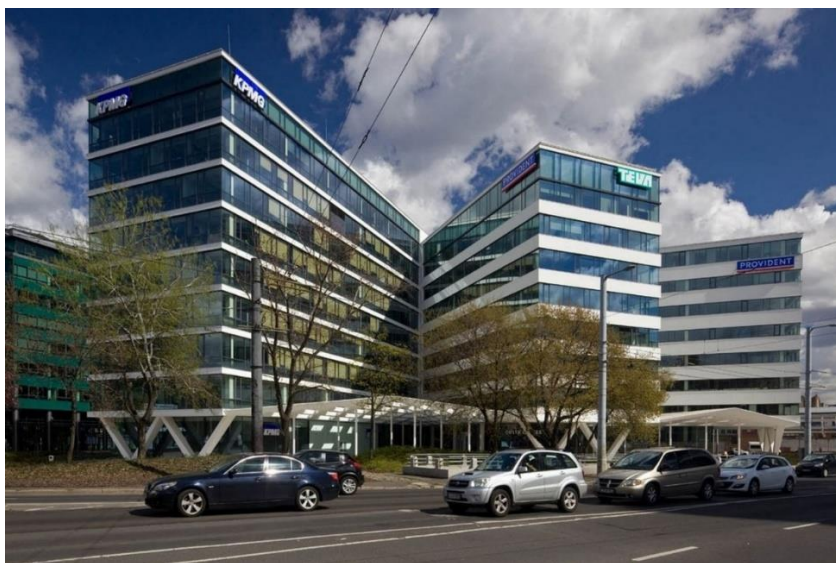
Fotó: PALATIUM 2003.

³⁰ XII., Alkotás u. 50., 2002, Cságoly Ferenc, Keller Ferenc

A Váci úti irodafolyosó inkább a már bemutatott urbanisztikai jelenség formájában érdemel figyelmet, épületei nem kiemelkedőek. A város egyéb irodaházai is inkább csak keresik egyedi vonzerejüket. Az évtizedek alatt a posztmodern gránithomlokzatokkal kifejezett minőséget felváltották a valódi minőségi munkahelyi környezet, a környezet-tudatos elemző tervezés és a tájépítészeti elemek attrakciói. Ezt a minőségi fejlődést értelemszerűen a nemzetközi minősítési rendszerek alkalmazása hozta magával. A nagy átlagból egy-egy sajátos felfogású kereskedelmi irodaház (pl. XIII. Vision Towers³¹, XI. Budapest One³²) vagy egy-egy cég saját székháza (pl. X. Richter Rt.³³, XI., MOL-torony³⁴) tud kiemelkedni. Ez utóbbiak esetében értelemszerűen szabadabb kezet kaphatnak a tervezők, hiszen elvárás a névjegy-szerű megjelenés (22. kép).

22. kép

Vision Towers

A Váci úti irodafolyosó egy újabb eleme, a Dózsa György út torkolatába telepített Vision Towers a modernista formavilág finomra csiszolt megjelenésével tűnik ki az átlagos megoldások közül.

Fotó: Építészfórum, Zsitva T. 2015.

³¹ XIII. Váci út 29., 2015, Csillag Katalin, Gunther Zsolt

³² XI., Balatoni út 2., 2019, Paulinyi Gergely, Reith András

³³ X., Gyömrői út 19-21., 2007, 2014, Zoboki Gábor

³⁴ XI., Dombóvári út 28., 2022, Foster & Partners, Finta Stúdió

Nem kerülhető meg e helyen az épületmagasság kérdése, ami a városképi kérdések mellett felveti a használók és az építészeti megjelenés viszonyát. Magasépületek – legyenek azok 45, 65 vagy 90 m magasak a 143 m-es MOL torony mellett – máig csupán irodaházként épültek, a közelmúltban jelent meg az igény a 65 m magas, F+19 szintes lakóházak iránt. Felvethető a kérdés, hogy mi is mozgatja Budapesten a magasházak építését: ki kívánja majd ezeket a toronyépületeket használni? (23. kép).

23. kép

A Göncz Árpád városközpont területén épülő Agora projekt legújabb fázisa

A szabályozás lehetővé teszi 90 m-es toronyházak elhelyezését is.

Fotó: VTFO, Mogyorósi K. 2025.

Különleges helyet foglal el az irodaházak – fejlesztőközpontok, oktatási létesítmények – sorában a Graphisoft Park³⁵, ahol a minőségi építészet iránt elkötelezett építető, a méltán népszerű építészeti tervezőprogram software fejlesztője, hosszú éveken át, lépésről lépésre haladva egy mintaszerű campust hozott létre a legjobb magyar kortárs

³⁵ III., 1998-2018, Cságoty Ferenc, Keller Ferenc, Lukács István, Vikár András, Sugár Péter és még sokan mások.

építészek felkérésével. Az együttes az Óbudai Gázgyár felhagyott területein jött létre. Az épületek a kezdetektől közös építészeti nyelvet használnak, azonban idővel ezen a nyelven egyre differenciáltabb, egyre összetettebb megoldásokat hoztak létre. Maga a campus igényes tájépítészeti megoldásaival, gépkocsimentes kialakításával szolgálja a magas szintű szellemi munkát (24. kép).

24. kép

A Graphisoft Park

A Graphisoft Park az igényes fejlesztőnek köszönhetően a legjobb hazai építészek bemutatóterületévé vált két évtized alatt.

Fotó: Graphisoft 2014.

Sportlétesítmények

A sportlétesítmények építésének sora a Budapest Sportszernok 1999-es tragikus pusztulását követő újjáépítéssel kezdődött meg. Az új Papp László Aréna³⁶ 1982-es elődjéhez képest pontosan illusztrálja az eltelt két évtizedi építészeti igényeinek változását. Míg a korábbi épület a mérnök-építészeti megközelítés, a szerkezetépítési gondolat

³⁶ XIV., Stefánia út 2., 2003, Skardelli György

manifesztációja volt, az új csarnok összetettebb használati programmal, ikonikus forma – a „Kavics” – létrehozásával, a tágabb környezet nagyvonalú kialakításával lett sarokpontja a további fejlesztéseknek (25. kép).

25. kép

A Papp László Sportaréna

A Papp László Sportaréna a Népstadionra szerveződő nagyszabású városi együttes sarokköveként szervezte a későbbi Puskás Ferenc Stadion átfőrdődését is.

Fotó: PALATIUM 2003.

A sportlétesítmények építése 2010-től kezdődően vált a kormány számára prioritássá. Lényegében minden sportklub új stadionokat kapott, a folyamat megkoronázásaként elkészült a Puskás Aréna³⁷ – a korábbi Népstadion újragondolt változata. Az építészeti megoldások nagyban emlékeztetnek az 1953-as építmény architektúrájára, azonban a pálya mérete csökkent, a korábban befejezetlen nézőtér a megfelelő módon kiegészült. Talán ennek is köszönhetően az új épület a korábbinál is monumentálisabb, míg az eredeti építmény bejárati épülete megmaradt szocialista realista formájában.

³⁷ XIV., Istvánmezei út 3-5., 2019, Skardelli György

A listából nem maradhat ki a sajátos történetű Tüskecsarnok³⁸, amely tervezése után 20 évvel az eredeti gondolatok alapján valósult meg – igaz, a hozzá kapcsolódó uszodáról ez már mondható el. Egy jövőbeli olimpia megrendezésére is alkalmas létesítmények is megszülettek: ilyennek tekinthető az MVM csarnok³⁹ vagy a Duna Aréna⁴⁰. A sort zárhatja a Csepel sziget csúcsa fölé telepített Nemzeti Atlétikai Központ⁴¹, mely a budai oldal fejlesztéseivel, a Kopaszi gát térségével együtt koncentráltan mutatja be, milyen építészeti karakter fejlődött ki Budapesten a 2020-as évekre (26. kép).

26. kép

Az Atlétikai stadion, a sportcélú fejlesztések legújabb eleme

Légies megjelenésével a Dunapartok új építészeti világát erősíti.

Fotó: VTFO, Mogyorósi K. 2025.

³⁸ XI., Magyar Tudósok körútja 7., 1994-2014, Lázár Antal és Magyar Péter

³⁹ IX., Üllői út 133-135., 2012, Skardelli György

⁴⁰ XIII., Népfürdő u. 36., 2017, Ferencz Marcel

⁴¹ IX., Hajóállomás u. 1., 2023, Ferencz Marcel

Összegzés

Budapest elmúlt 35 éve építészetének áttekintése alapján ugyan nem húzhatunk mérleget az építészet minőségének tekintetében és nem tehetünk általánosító megállapításokat, az azonban elmondható, hogy a rendszerváltást követően viszonylag hamar kialakultak azok a folyamatok, amelyek a piacgazdasági berendezkedés mentén *kialakítható* új épülettípusokat kikísérletezték, a fejlesztés szervezeti háttérét létrehozták. Az áttekintés során láthattuk, hogy az időszak elején megjelentek az izgalmasabb, kísérleti jellegű tervezői javaslatok – és azt is látni lehet, hogy mire ezek a folyamatok rutinosabbá válnak, az alkotások mögül is eltűnik az innovatív ötlettár. Külön elemzést érdemelne meg, hogy a központi kormányzat erőteljes építettői szerepvállalása milyen eredményeket hoz a város fizikai és mentális városképének átalakulásában. Erre az elemzésre azonban még időt kell hagyni. Időt kell hagyni a replikaépítészet, a „historikus populizmus”, az „ideologikus bontások” eredményeinek érzelmektől mentes értékelésére is.

A fenti elemzést és értékelést természetesen tovább is lehetne folytatni, tovább is lehetne részletezni. Kimaradt a leltárból turizmusnak, mint gazdasági ágazatnak az értékelése, ahogy kimaradt a szállodaépítés újabb hullámának bemutatása is. Fürdőink fejlesztése elsősorban a történeti felújítások körébe tartozik, de minőségi építészetük figyelmet érdemel. Lényegesen aprólékosabb bemutatást igényelne a közterületfejlesztések különféle módszertana, és ezzel együtt a tájépítészeti gondolatok előretörése is.

Nagyon hiányzik az el nem készült – pedig végigtervezett és kidolgozott – alkotások bemutatása. Nagy örömmel lelhetnénk a megvalósult Diákváros működésének analízisében, a négy centrum-kórház értékelésében, a Városháza Károly körúti kiegészítésének elemzésében vagy az Új Közlekedési Múzeum bemutatásában, akár csak a Galvani-híd elnevezésében.

Biztosan hasznos lesz egyszer összefoglalni az elmúlt korok pályázati anyagait, hiszen volt pályázat a Városmajorra és a Népligetre, a budai Vár területére, a Királyfürdőre, az Építészeti Múzeumra, a Nagyvásártelepre, az egyházi egyetemekre.

Egy ilyen cikk megírását ezúton ajánlom valamelyik utódunknak!

Irodalom

Vargha M. (1997): Elcsábítva és elhagyatva. A magyar világkiállítás építészei. *Budapesti Negyed*, 18–19., 111–124.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_18_19_05_06_1997_98_1/?pg=112&layout=s

Internetes források

<https://epiteszforum.hu/rakosrendezoi-hogyan-tovabb-i--a-fejlesztési-terület-varosszerkezeti-jelentosege>
<https://epiteszforum.hu/budapesti-telerek--gondolatok-rakosrendezo-kapcsan>
<https://epiteszforum.hu/rozsдавirag->
<https://epiteszforum.hu/marina-city-a-dyer-group-epiteszeti-koncepcioja>
<https://epiteszforum.hu/mi-lesz-veletek-bevasarlokozpontok--atalakulo-plazakultura-ujragondolt-epuletek>
https://www.budapest13.hu/wp-content/uploads/2021/04/Vaci-ut-DUNAPLAZA_Telepitesi_tanulmanyterv_2020_02_ho.pdf
<https://epiteszforum.hu/westend-city-center>
<https://epiteszforum.hu/lehel-csarnok-budapest-xiii-lehel-ter>
<https://epiteszforum.hu/-vita-az-epiteszterol-a-magyarorszag-i-epiteszeti-vitakrol-es-vitakulturalarol-iii-balhe-a-nemzeti-szinhas-korul>
<https://epiteszforum.hu/muveszetek-palotaja-reszletek-a-muszaki-leirasbol-rajzok-es-fotok>
<https://epiteszforum.hu/semmelweis-egyetem-oktatasi-kozpont-a-ferencvarosban>
<https://epiteszforum.hu/parhuzamos-ket-haz>
<https://epiteszforum.hu/harmonia-caelestis-piarista-kozpont-budapest>
<https://epiteszforum.hu/a-kiforditott-logika-dinamikaja-vision-towers-irodahaz>
<https://epiteszforum.hu/ahol-felhos-idoben-sem-kell-a-vilagitast-felkapcsolni-budapest-one>
<https://epiteszforum.hu/richter-gedeon-kemiai-kutato-es-irodaepulet-kobanyan>
<https://epiteszforum.hu/atadtak-az-uj-richter-szekhazat-kobanyan>
<https://epiteszforum.hu/budapest-tornya--kritika-a-mol-campusrol>
<https://epiteszforum.hu/mit-szimbolizal-a-mol-torony>
<https://epiteszforum.hu/huszeves-a-graphisoft-park>
<https://epiteszforum.hu/graphisoft-park>
<https://epiteszforum.hu/arena-lett-a-bs-bol>
<https://epiteszforum.hu/a-nepstadion-lebontasa>
<https://epiteszforum.hu/egy-de-nem-ugyanaz--az-ujjaepített-puskas-arena>
<https://epiteszforum.hu/puskas-ferenc-stadion-az-uj-nemzeti-stadion>
<https://epiteszforum.hu/tuskecsarnok-haromfelvonasos-epiteszeti-nepopera>
<https://epiteszforum.hu/atadtak-a-nemzeti-atletikai-kozpontot->